

kunst en engagement ? door bosdichter Staf De Wilde

Anaundhati Roy : *We moeten de zuurstof van " the Empire " (de term van de andersglobalisten voor het totalitarisme) afsnijden. Door het te bestoppen : met onze kunst, onze muziek, onze literatuur, ons vermogen om verhalen te vertellen. " (in boek Dirk De Schutter, Een hart voor de wereld, 7 vrouwenportretten Uitgeverij Pelckmans)*

Rond 1890 kwam het tot een splitsing in de redactie van het baanbrekende tijdschrift De Nieuwe Gids. De oprichter, Willem Kloos, bleef vasthouden aan hun beginselverklaring waarin 'l'art pour l'art' werd geproclameerd: kunst dient enkel schoonheid na te streven.

Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst- van der Schalk volgden hun marxistische inspiratie en begonnen aan een eigen tijdschrift waarin ze een soort 'arbeiderspoëzie' schreven. Veel gedenkwaardigs heeft dat niet opgeleverd: de ideeën bleken grootser dan de gewrongen vormen.

(En Frederik van Eeden begon op een amateuristische manier aan zijn tuinbouwcommune 'Walden' en verdiepte zich in de psychoanalyse van Sigmund Freud: zieken genezen is ook een vorm van engagement, toch? Bovendien leverde dit de nog steeds leesbare roman 'Van de koele meren des doods' op.)

Deze splitsing behoort tot de anekdotiek van de Nederlandse literatuurgeschiedenis, ze maakt ons duidelijk dat het debat over kunst en engagement niet nieuw is. En wat geldt voor de literatuur, is net zo goed waar voor de andere kunsten. Denk aan de schitterende beelden van kompels en dokwerkers van Constantin Meunier, en natuurlijk aan de Guernica van Pablo Picasso. Het is met andere woorden bewezen dat maatschappelijke betrokkenheid en politieke stellingname te verzoenen zijn met artistieke aspiraties: de geëngageerde inhoud staat de vormschoonheid niet altijd in de weg.

De vraag is echter of engagement voor de kunstenaar een morele verplichting is. Ik sta huiverig tegenover elke verplichting die van buiten de kunst komt, om het even of het gaat om kunst in opdracht van een kerk of staat, dan wel om een opgedrongen gewetenskwestie.

Ik zou een onderscheid willen maken tussen de scheppende mens in zijn hoedanigheid van kunstenaar en in zijn hoedanigheid van burger en intellectueel. De morele opdracht van de kunstenaar is goeie kunst voort te brengen. En dat 'goeie' heeft te maken met vormeigenschappen en met een inhoud die het denken stimuleert en de emoties beroert. Dit kan gebeuren door maatschappelijke thema's te bespelen en het kan geïnspireerd zijn door politieke opvattingen, maar noodzakelijk is dat niet. Spirituele of onthechte of speelse kunst levert geen misbaksels op omdat ze boven of naast het rumoer der tijden staat.

In de dartele abstracties van Juan Miró zie ik geen politieke keuze, maar ik blijf erdoor geboeid worden, net als door de kleurexperimenten van Wassily Kandinski. Iets totaal anders is de positie van de creatieve mens als burger en intellectueel. Ik ga uit van de stelling dat elke burger de morele plicht heeft om zich met de samenleving en de politiek bezig te houden. En zeker de intellectueel die ik zou willen omschrijven als een bijzondere burger met een hogere opleiding en vorming en een hogere begaafdheid dan Jan Modaal.

Ik ga akkoord met de oproep van Gramsci die stelde: 'de intelligentsia is de voorhoede van het volk.' Wie zich de eretitel 'intellectueel' wenst aan te meten die moet dus getuigen van een grotere bereidheid om over thema's na te denken die van politieke aard zijn en die moet aan het publieke debat deelnemen. Hij zal zijn bewustzijn uiten door te participeren aan demonstraties en allerlei manifestaties van basisdemocratie. Of hij kan zich aansluiten bij een politieke beweging of partij.

Men zou de vraag kunnen stellen of deze houding van betrokkenheid niet schadelijk is voor de scheppende mens in zijn hoedanigheid van kunstenaar. Ik geloof dat figuren als Pablo Neruda twee dingen bewijzen: de kunstenaar kan zich in zijn solidariteit zwaar vergissen (met name door een onderscheiding te ontvangen uit de handen van een dictator) en toch kan zijn kunst van een hoog niveau zijn – denk ook aan de romans van Knut Hamsun die dweept met Adolf Hitler. In het algemeen vrees ik dat het kunstwerk kan lijden onder een te sterke intentionaliteit.

Volgende vraag: is mijn onderscheid niet uiterst kunstmatig, kan een mens twee petjes opzetten, nu eens dat van kunstenaar en dan weer dat van intellectueel? Ik denk aan August Vermeylen die het loodzware 'Ahasverus' heeft geschreven, een filosofische roman, maar ook essays van blijvende waarde zoals 'Kritiek der Vlaamse Beweging'. Het essay lijkt me de meest geschikte vorm voor de schrijvers en dichters om van hun engagement te getuigen. Daarom is het niet zo verwonderlijk dat nogal wat auteurs te lezen zijn in kranten en weekbladen: het essay is voor hen een natuurlijke biotoop en veel beter geschikt om een 'boodschap' uit te dragen dan de roman of het gedicht.

Het engagement van plastische kunstenaars spreekt ook duidelijker uit hun interviews dan uit hun meestal dubbelzinnige of duistere werk.

Met andere woorden: het zijn vooral de randverschijnselen waarin de betrokkenheid vorm kan krijgen. Het essay is het middel bij uitstek omdat het zich beweegt op de rand van de directe communicatie en de belletrise. Wie zijn engagement tot uitdrukking wil brengen, die wil niet verkeerd begrepen worden: een wazig schilderij, een suggestief gedicht voldoet dan niet. Je hebt de verduidelijking van het essay nodig, dat een eerder didactisch genre is.

Besluit: laat de kunstenaar zijn ding doen, leg hem geen uitwendige normen op zoals een politiek of religieus engagement; maar eis tegelijkertijd dat hij als bijzondere burger stelling neemt en zijn positie manifesteert in een begrijpelijke vorm.

de haan 14 sep. 11

Staf De Wilde, Lappersfort Poets Society www.ggf.be
<http://www.regiobrugge.be/lappersfortpoets.php>